

УДК 008:793.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-18>**Оксана ЗАХАРОВА,***orcid.org/0000-0002-2143-7020**доктор історичних наук, професор,**Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв**(Київ, Україна) irinamak67@ukr.net*

ТЕТЯНА ОКУНЕВСЬКА – «НАРОДНА АКТРИСА» ПОВОЄННОЇ ЮГОСЛАВІЇ. ТЕАТР І КІНЕМАТОГРАФ ЯК ЗАСОБИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На прикладі творчості Т. К. Окуневської досліджується проблема використання театру і кінематографу як засобів міжкультурної комунікації.

Із творчістю цієї актриси пов'язана важлива сторінка в історії радянсько-югославських культурних зв'язків. Візит до Югославії став одним з найяскравіших подій не тільки її особистої біографії, але і в цілому в історії культурного співробітництва двох країн. Після прем'єри «Ночі над Белградом» партизанський гімн у її виконанні співала вся країна.

Успіх в Європі, переповнені зали на «Сірано» в Москві не залишилися непоміченими владою, так само як відмова актриси відмовилася вступити в партію і її відкриті висловлювання про ситуацію в країні.

Тетяна Кирилівна Окуневська була заарештована в 1948 році, піддана жорстоким допитам на Луб'янці, було винесено вирок – 10 років виправно-трудова таборів.

В ув'язненні Тетяна Кирилівна не тільки виступала з концертами, але й за наказом табірної начальства була постановником музичних вистав, в яких особливе місце займала українська народна музика. Подібне ставлення до української культури не було випадковим. До війни Тетяна Кирилівна знімалася в Україні в кінокартині «Майська ніч» режисера Садковича.

Творчість Т. К. Окуневської свідчить про те, що драматичні артисти здатні викликати не менший інтерес зарубіжної аудиторії, ніж музиканти, вокалісти або представники хореографічного мистецтва. Водночас в програмах офіційних закордонних візитів в СРСР практично відсутня інформація про відвідування гостями академічних драматичних театрів в Москві та в інших містах Радянського Союзу.

Ймовірно, одна із причин – репертуарна політика театрів, які не могли відмовитися від постановки п'єс зарубіжних і дореволюційних вітчизняних драматургів. Але навіть у традиційній постановці класичних творів цензура могла виявити посягання на основи комуністичної моралі і моральності.

Ключові слова: *влада, мистецтво, дипломатія, зовнішня політика, культурні програми.*

Oksana ZAKHAROVA,*orcid.org/0000-0002-2143-7020**Doctor of Historical Sciences, Professor,**National Academy of Management of Culture and Arts**(Kyiv, Ukraine) irinamak67@ukr.net*

TETIANA OKUNEVSKA – “PEOPLE’S ACTRESS” OF POSTWAR YUGOSLAVIA. THEATER AND CINEMA AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

On the example of T. K. Okunevskaya creativity we investigate the problem of using theatre and cinematograph as means of intercultural communication.

A very important page in the history of Soviet-Yugoslavian cultural relations is connected with the creativity of this actress. A visit to Yugoslavia became one of the brightest events not only in her biography but in the history of cultural cooperation of both countries. After premiere of “Nights over Belgrad” the whole country sang the partisan anthem in her performance.

Her success in Europe, overcrowded halls on “Sirano” in Moscow, refusal to become a Party member, open statements about the situation in the country were noticed by authorities.

Tatyana Kirillovna Okunevskaya was arrested in 1948 and subjected to the most severe interrogations on Lubyanka. She was sentenced to 10 years in forced labor camps.

In imprisonment Tatyana Kirillovna not only gave concerts but by order of camp authorities was the director of musical performances in which the special place took Ukrainian folk music. Such attitude to Ukrainian culture was not accidental. Before the war Tatyana Kirillovna starred in Ukraine in the film “May Night” by producer Sadkovich.

Creativity of Okunevskaya proves that dramatic actors can attract the same interest of foreign spectators as musicians, vocalists, dancers. But we must admit that in programs of official foreign visits to the USSR there is no information about visits of foreign guests to academic drama theatres in Moscow and other cities of Soviet Union.

Probably one of the reasons is repertoire policy of theatres that couldn't refuse from staging plays of foreign and prerevolution domestic playwrights. But even in traditional staging of classical pieces censorship can detect the invasion into foundations of communist morality and ethics.

Key words: *authorities, art, diplomacy, foreign policy, cultural programs.*

Предмет дослідження полягає у вивченні театрального і кінематографічного мистецтва як чинника міжнародних комунікативних зв'язків.

Відомості про відвідування лідерами зарубіжних держав, під час офіційних візитів в СРСР, драматичних театрів опубліковані в монографії О.Ю. Захарової (Захарова, 2018: 165).

Унікальна інформація про гастролі в Югославії (після закінчення Другої світової війни) Тетяни Кирилівни Окуневської міститься в спогадах акторки (Окуневська, 2003: 448), що охоплюють період 30–50-х років, коли активно тривав процес тоталітаризації мистецтва.

Мета роботи – довести, що в Радянському Союзі, незважаючи на жорсткий партійний контроль і, як наслідок, ідеологічну цензуру, драматичне мистецтво і кінематограф були засобами дипломатичної міжкультурної комунікації.

Із 1922 по 1928 рік радянське мистецтво, в порівнянні з періодом Військового комунізму, відрізнялося відносною толерантністю і лібералізмом. За часів НЕПу влада поблажливо спостерігала за зухвалими пошуками представників творчої інтелігенції, твори багатьох з яких отримали загальноєвропейське визнання.

У Берліні в 1923 році показували «Принцесу Турандот», в Парижі в 1928 році на міжнародному фестивалі ця вистава отримала перший приз.

У період з 1917 по 1929 роки зв'язок з інтелігенцією нова влада підтримувала з допомогою наркома освіти А. В. Луначарського. Уродженець Полтави, випускник Першої київської гімназії (його однокласником був філософ Микола Бердяєв), Луначарський закінчив університет в Цюріху.

«Не одному жерцеві кафедри довелося в ті дні, широко роззявивши рота, дивитися на цього вандала, який читав на півдужині нових мов і на двох стародавніх і мимохідь, несподівано виявляв настільки різнобічну ерудицію, якої вистачило б на добрий десяток професорів», – згадував італійський письменник К. Малапарте, який відвідав Москву в 1929 році. (Малапарте, 2019: 299).

Ліберальна атмосфера в мистецтві знаходила своє відображення, в тому числі, в репертуарній політиці музичних і драматичних театрів.

У театрах йшли опери Альбана, Берга, Кршенека, Шрекера і Курта Вейля, п'єси О'Ніла, Бен-Хенто, Оскара Уайльда, Метерлінка. У Москві можна було побачити все – від Арістофана до Шекспіра, від Расіна до Гоцці і Гольдоні, від Меріме і Бальзака до Ібсена і Стріндберга. Струнні квартети грали Хіндемита і Казеллі. Жозеф Сігеті, Артур Рубінштейн, Андре Сеговія захоплювали

публіку на естрадах кращих залів в Москві та Ленінграді. Джаз почав свою ходу по країні.

На балах в англійському посольстві, яке знаходилося на Софійській набережній в садибі «цукрового короля» П. І. Харитоненка, де він зберігав свою колекцію живопису, неодмінно виконувалися віденські вальси, як на балах в посольстві Німеччини обов'язково звучали пісні Коула Портера і Ноела Каурда. Таким чином, в Москві відбувалося своєрідне взаємозбагачення і взаємодія австрійської, англійської та німецької культур.

Перелом в історії культурного життя СРСР стався 23 квітня 1932 роки після прийняття ЦК партії постанови «Про перебудову літературно-художніх організацій», яким були ліквідовані всі художні угруповання в літературі і мистецтві.

Уряд вирішив, що мистецтво – важливий засіб агітації і пропаганди, тому всі творчі сили повинні служити державі, почався процес тоталітаризації мистецтва. Влада контролювала не тільки форму, а й зміст.

На Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників в 1934 році О. М. Горький дав визначення «методу соціалістичного реалізму», єдино можливому напрямку в літературі і мистецтві, що забороняє «будь-яке інакомислення художньої свідомості, при цьому з чітко налагодженим механізмом державних замовлень, (для художників, що догоджали партії) виставок, що планували і нагород» (Гльїна, 2000: 314) Почався жорсткий контроль над творчістю.

Для проведення політики партії й уряду був створений в 1935 році Всесоюзний комітет у справах мистецтв при Раді народних комісарів СРСР (ВКМ) – своєрідне міністерство мистецтв, головне призначення якого – нагляд і управління всіма видами мистецтв.

У тоталітарних державах нічого не відбувається без політичних причин. 1 грудня 1934 року в Ленінграді був убитий секретар ЦК ВКП (б) С.М. Кіров. У всіх областях культури і мистецтва розпочалася ідеологічна агресія. У вересні 1936 року було заарештовано шефа НКВС Ягоду, після призначення главою НКВС Єжова почалася «єжовщина» – хвиля нещадного терору.

У листопаді 1936 року в Камерному театрі поставлена опера Бородіна «Богатирі». Поет Д. Бідний показав героїв епосу – Іллю Муромця, Добриню Микитовича, Альошу Поповича в карикатурному вигляді. Молотов вийшов з зали, не дочекавшись кінця вистави. Опера заборонена, а Камерний театр разом з Таїровим був звинувачений у відсутності «політичного такту в зображенні минулого нашого народу» (Слагін).

Д. Бідний виключений зі Спілки радянських письменників, позбавлений житла, книги вилучені з бібліотек. Це один з перших випадків політичного виховання працівників мистецтв.

Наприкінці 1936 року ліквідовано Другий Художній театр, колишня Перша студія Художнього театру. Театр був закритий після того, як артисти, які прожили все життя в Москві, відмовилися переїхати на постійну роботу в Україну до Києва.

17 грудня 1937 року в «Правді» опублікована стаття «Чужий театр», в якій розгромлений В. Е. Мейерхольд і його театр, який був своєрідним «університетом» для «лівих» режисерів всіх революційних театрів світу.

Вельми сміливо і несправедливо дорікати кремлівським вождям і особисто Сталіну в байдужому ставленні до мистецтва.

На початку 30-х років І. В. Сталін часто бував разом зі своїми соратниками в трьох театрах Москви: в Великому, Малому та Художньому. У цих театрах були обладнані спеціальні урядові ложі з броньованими стінами, з окремими виходами на вулицю і з телефонними апаратами прямого зв'язку. Ці ложі поміщалися в бенуарі, поруч зі сценою, з лівого боку (якщо дивитися на сцену із залу для глядачів). Сталін, сидячи в такій ложі, був невидимим із залу для глядачів. В інші театри Сталін, протягом тридцятих років, не ходив (навесні 1938 року театр імені Вахтангова отримав розпорядження влаштувати урядову ложу).

Людське життя безцінне. Важко, з моральної точки зору, говорити про те, в яких радянських структурах було репресовано більше або менше людей. Але втрати в армії і наркоматі закордонних справ непорівнянні з втратами в мистецтві. У Великому театрі розстріляна співачка Михайлова – дружина Будьонного. Дружину Тухачевського – Наталію Сац, талановитого режисера, керівника Центрального дитячого театру, заслани в концтабір. У Камерному театрі арештовано дружину заступника начальника Повітряних Сил Червоної Армії Малиновського – актрису Зою Смирнову. У театрі Вахтангова заарештована одна з найкрасивіших радянських актрис – Валентина Вагрін. Через кілька днів після арешту Мейерхольда на квартирі по-звірячому вбита його дружина Зінаїда Райх (17 ножових поранень).

Намагалися не знищувати тих, хто своєю творчістю радував вождя. З виконавців влада віддавала перевагу майстерності: М. Д. Михайлова, В. А. Давидової, П. М. Норцова, І. С. Козловського, В. В. Барсовій, С. Я. Лемішеву, М. О. Рейзен, Н. Д. Шпиллер.

Серед сучасних композиторів влада особливо виділяла І. О. Дунаєвського, творчість якого пов'язана з історією радянського кіно «найважливішого для нас мистецтва» (В. І. Ленін).

З 1938 року в Московській консерваторії протягом одного семестру читався курс «Історія музики народів СРСР», в якому творчості Шостаковича відводилося 30 хвилин, а творчості Дунаєвського присвячувалася ціла лекція.

У роки найбільшої популярності Дунаєвський активно займається творчістю, але при цьому професійні музиканти не могли не помітити, що: «Його Гімн моряків-підводників» – це точна копія американського вальсу-бостон «Ніч в Кароліні», тільки з трохи зміненим ритмом. Пісенька капітана з фільму «Діти капітана Гранта» цілком списана зі збірки неаполітанських пісень. Пісня «Каховка» скидається на «Їхав на ярмарок ухаркупець ...» та інше. (Слагін).

Таким чином, творчість Дунаєвського не могло бути використана в пропагандистських цілях за межами держави.

У той же час Д. Д. Шостакович, твори якого нам не вдалося виявити в програмах урядових концертів, був відомий не тільки в Європі, але і в США. У вересні 1942 року під час візиту особистого представника президента США пана У. Уілкі в Москву члени американської делегації були присутні на виконанні Сьомої симфонії Шостаковича, після закінчення якої Уілкі висловив бажання познайомитися з композитором, якого в цей вечір не було в консерваторії (Захарова, 2018: 144).

Прізвище Шостаковича присутнє в списку запрошених на прийоми з нагоди візитів до Москви І. Б. Тіто (1946 рік) і Мао Цзедуна (1950 рік). У 1962 році від імені міністра культури СРСР Е. А. Фурцевої і голови оргкомітету II-го Міжнародного конкурсу імені П. І. Чайковського Д. Д. Шостаковича до Москви була запрошена королева Бельгії Єлизавета (Захарова, 2018: 180, 208, 290). Але при цьому не можна стверджувати, що влада використовувала ім'я Шостаковича для пропаганди безмежних можливостей соціалістичного ладу. Музика Шостаковича не потребувала «протекції».

Актом європейського визнання творчості композитора стало виконання Сьомої симфонії (Ленінградської) 21 лютого 1943 року в Королівському Альберт-холі (Programme (RANE / 1/1944/16). У цей день в Лондоні звучала і музика С. С. Прокоф'єва з кінофільму Ейзенштейна «Олександр Невський», знятого з широкого кінопрокату після підписання пакту Молотова – Ріббентропа. Кінострічка знову з'явилася в прокаті в квітні 1941 року, коли влада починає робити

окремі антинімецькі акції, одна з яких – присудження Сталінської премії творцям фільму.

У кінофільмі «Іван Грозний», видатному творі світового кінематографа, великий режисер мовою мистецтва висловив своє ставлення до сталінського режиму.

У післявоєнний період, практично одночасно з компанією засудження інакомислення, в мистецтві почнеться нова хвиля політичних репресій.

Влада не помилувала навіть тих, кого можна назвати «народними артистами»: кращий виконавець російських народних пісень – Лідія Андріївна Русланова – була заарештована після закінчення війни.

У 1948 році була заарештована Тетяна Окуневська, яка сяяла в ролі Роксани у виставі «Сірано де Бержерак» в постановці І. М. Барсенєва на сцені театру імені Ленінського комсомолу. З творчістю цієї актриси пов'язана важлива сторінка в історії радянсько-югославських культурних зв'язків.

Ідея постановки «Сірано» пов'язана з творчою особистістю Бірман, яка мріяла зіграти головну роль, ставити спектакль мав Берсенєв, Роксана – Гіацинтова. Але Берсенєв все змінив. Він вирішив сам грати Сірано, режисер – Бірман. Роль Роксани була запропонована Окуневській.

Про свої репетиції з Бірман Тетяна Кирилівна згадувала: «Ніхто і ніщо не може з тобою зрівнятися, о Бірман! О, мій режисер !!!

<...> Бірман одержима натхненно: м'яка, непередбачувана, з мисленням навпаки (Окуневська, 2003: 121)».

У післявоєнній Москві «Сірано» став головною подією театрального життя.

Своєрідним актом офіційного визнання творчих заслуг артиста було запрошення на Кремлівський прийом.

Про один з післявоєнних прийомів з нагоди річниці Жовтневої революції Т. К. Окуневська згадувала: «Бідний царський палац, що поглядає на цей бенкет первісних людей, переодягнених у фраки і мундири. Столи ломляться від страв. Безкласове суспільство вмить перетворилося в класове: нещасне російське селянство, тепер називається колгоспниками, хороші робочі, називаються стахановцями, побачивши це стовпотворіння, плюючи на свою партійність, яка забороняє їм пити, як годиться в селі, на заводі, на шахті, випивають першу склянку горілки без закуски, другу <...> дореволюційна літня інтелігенція, письменники, артисти, художники, стримані. Нувориші шумні, крикливі, потворні, подхалімні <...>. Я (Т. К. Окуневська – авт.) ніколи не бачила уряд поблизу: убогство, потворні, погано одягнені,

неінтелігентність написана на обличчях, натяку немає на духовність, інтелект, розум. Для мене вони вбивці страшні, залиті кров'ю <...>» (Окуневська, 2003: 137).

Після прийому в Кремлі Т. Окуневську стали запрошувати на іноземні прийоми в посольства, на одному з яких, в посольстві Югославії, посол повідомив, що Югославія купила фільм «Ніч над Белградом» (за участю Окуневської) і запрошує актрису відвідати країну в дні прем'єри. Запрошення буде відправлено через Всесоюзне Товариство культурних зв'язків з закордоном (ВТКЗ). Незабаром після візиту в посольство Тетяну Кирилівну запрошують в ЦК партії, де вона дізнається про рішення партійного керівництва відправити її за кордон в країни, де стоять радянські війська і в яких йдуть три фільми з її участю «Ніч над Белградом», «Олександр Пархоменко» і «Це було в Донбасі». Мета поїздки – довести іноземному глядачеві, що у радянських артистів, крім фронтових бригад, є інші можливості для втілення своїх творчих планів.

Ідея послати за кордон кіноактрису, яка не є членом партії, у якої репресований батько – унікальна подія. У Тетяни Кирилівни склалося враження, що війна вплинула на свідомість партійних чиновників. Як виявилось згодом – це була помилкова точка зору.

Перша країна під час подорожі – Болгарія. Окуневська просить відвезти її в монастир, оскільки про монастирі вона знає тільки з літератури. У Родопах, в старовинному чоловічому монастирі, вона запрошена на трапезу. «Піднімаємося вузькими мармуровими сходами в широкий портик з мармуровими колонами, кольору магнолій, торкаються обличчя, на довгому столі персики, сливи, виноград. Групами стоять монахи в чорному одязі, вітають мене, і відразу ж зав'язується розмова, така безпосередня, як ніби я сестра, як ніби народилася тут, в монастирі, – вони дивляться в душу, перед ними не можна збрехати, не можна не відповісти відвертістю. Нас, звичайних людей, що дивляться так глибоко, що глибоко мислять, що глибоко говорять, вже майже немає ... інший небачений світ ... тиша людської душі ... особа настоятеля такої високої натхненності ... причетності до невідомого ... мені захотілося поклонитися йому, і я поклонилася в пояс. На душі легко, світло.

У Болгарії стоять наші війська, і тому все погано, все не так, як хотілося б: є тільки наш духовий оркестр, і співати довелося під акомпанемент нашої поганої піаністки» (Окуневська, 2003: 142).

У Румунії Окуневська слухала циганські пісні в родині, глава якої виступав перед імператором Миколою Олександровичем імператрицею Олександрою Федорівною. Вона радить господареві бігти з країни, щоб врятувати своє життя і своїх рідних. В СРСР Тетяні Кирилівні Окуневській довелося особисто пережити трагедію втрати дорогих для неї людей.

Візит до Югославії став одним з найяскравіших подій не тільки її особистої біографії, але і в цілому в історії культурного співробітництва двох країн.

Після прем'єри «Ночі над Белградом» партизанський гімн в її виконанні співала вся країна. Тому не дивно, що автомобіль, в якому знаходилася актриса, коли під'їжджав до Белграду, засипали квітами. Її порівнювали з Гретою Гарбо і Марлен Дітріх. У вітринах магазинів можна було побачити портрет Окуневської поруч з портретом маршала Тіто, що само по собі стало вищим ступенем визнання.

Гастролі почалися в Словенії і закінчилися в Белграді. Окуневська виступала в концертах, з естрадним оркестром. Югославський диригент, в минулому партизан, полковник, був незадоволений оркестровками, зробленими в ВТКЗ.

У Словенії все концерти пройшли добре, в Хорватії – в Загребі, що відрізнявся особливою інтелігентною публікою «непереварювали» росіян, а тому демонстративно не відвідували російські концерти, були продані всі квитки.

Окуневська сама придумала початок концерту – після оголошення «шапки» концерту світло гасне і на екрані з'являється актриса, яка співає гімн з «Ночі». Після сцени вбивства героїні німцями світло запалюється, Тетяна Кирилівна виходить на сцену і доспіває третій куплет. За словами самої актриси, в Загребі був найбільший успіх за всю її нетривалу естрадну кар'єру.

У Чорногорії та Македонії концерти також пройшли з успіхом, але справжній тріумф був у Белграді, де глядачі отримали надруковану і оформлену з великим смаком програму в блискучому перекладі, оскільки за кордоном публіка повинна розуміти, про що співає виконавець. У Москві переклади не були підготовлені.

Концерт повинна була завершити «Ніч», і співачка придумала в кінці пісні на словах «в бій, слов'яни, зоря попереду» вихопити захований в рукаві червоний газовий шарф і змахнути їм над головою. Перед початком концерту Т. К. Окуневську попередили, що в залі знаходиться маршал Тіто з усім генералітетом.

«Ніколи більше в моєму житті не буде і не може бути стільки квітів, всі дванадцять пісень довелося повторити на біс, і нарешті «Ніч» і мій шарф. Так на голову може обрушитися лавина: гальорка, балкони кинулися вниз до сцени, схопили мене за подол сукні, не відпускають, довелося заспівати три рази, і, якби не Лаліч (перекладач Т. К. Окуневської – авт.), не знаю, чим би все закінчилося. До готелю мене супроводжувала поліція», – згадувала Т. К. Окуневська (Окуневська, 2003: 152).

У Будапешті актрису було запрошено на прийом з нагоди 7 листопада до Ворошилова, перед початком якого відбувся перегляд «Олександра Пархоменка» з її участю.

На прийомі Тетяна Кирилівна черговий раз змогла переконатися, що «європейські комуністи відрізняються від наших». Один генерал, відсунувши ложки, вилки і ножі, став їсти руками, але він зумів захистити Батьківщину від нацистів і звідки він може знати про хороші манери, якщо Сталін знищив майже всіх, хто володів цими манерами.

Концерт в Празі пройшов з успіхом, якому чимало сприяли блискучі оркестровки виконані керівником відомого в Європі джазового колективу під керівництвом Карела Влаха.

У Відні Т. К. Окуневська виступала в палацовому залі, без сцени і завіси. Вона співала перебуваючи поруч з глядачами – своєрідний салонний варіант концерту. Публіка в мундирах, вечірніх туалетах. Концертом у Відні завершився європейський тур радянської актриси, яка мала їхати до Німеччини і до Польщі, але отримала через радянське командування виклик від Брежнєва до Москви, для виконання головної ролі в п'єсі «Під каштанами Праги» К. Симонова.

У 1946 році, під час візиту маршала Тіто в Москву, Т. К. Окуневська отримала запрошення від югославського посла на прийом в ресторані готелю «Метрополь».

«Банкет зі слов'янською широтою, незліченною кількістю запрошених. Маршал дивно цікавий, в мундирі, який йому дуже йде, стоїть осторонь серед запрошених, низько мені (Т. К. Окуневська – авт.) вклонився <...>. Світло згасло, все заіскрилося, затріпотіло від звуків музики! «Я люблю тебе, Відень ...» Через весь зал прямо до мене йде Тіто. Зал завмер, перед ним розступаються, він обійняв мене, і ми попливли в вальсі, я в свій, кольору крові, панбархатній сукні, він в мундирі з золотом, під наглядом тисячі очей. Я не могла собі уявити, що маршал може так блискуче танцювати, як танцював Папа, як танцювали царські офіцери», – згадувала Т.К. Окуневська (Окуневська, 2003: 178).

Під час танцю Тіто повідомив актрисі, що прийняв рішення запросити Ленком із спектаклем «Сірано» в Югославію. Він запропонував Окуневській переїхати до Хорватії, де в Загребі спеціально для неї буде побудована студія. Тетяна Кирилівна відмовилася від цієї пропозиції.

На гастролях до Югославії театр вирушив без Окуневської. Офіційна причина – актриса «в Югославії вже була».

Успіх в Європі, переповнені зали на «Сірано» в Москві не залишилися непоміченими владою, так само як відмова актриси вступити в партію і її відкриті висловлювання про ситуацію в країні.

Тетяна Кирилівна Окуневська була заарештована в 1948 році, піддана жорстоким допитам на Луб'янці, було винесено вирок – 10 років виправно-трудових таборів.

У таборі за наказом начальства Тетяна Кирилівна виступала з концертами. Про один з них вона згадувала: «Землянка» ... У чоловіків течуть по щоках сльози, тиша пекуча, за вікнами реве пурга ... переді мною фронтовики, які дивилися смерті в очі, сильні, молоді, цвіт нації, якщо відкрити ворота, то ладом вийде полк від рядових до командирів, до полковників: вони зажадали, щоб бути разом, без кримінальників, без блатних, і за це валять по дві норми лісу, а я співаю і плачу, і сміюсь разом з ними, загубленими на краю світу <...>. До ранку пурга стала вщухати, і я побачила у вікно вахти, на якій ми ночували, що в'язнів виводити на лісопвал, і сталося знову неймовірне: всі дві тисячі осіб проходять повз вахти, повернувши голови в нашу сторону, струнками рядами карбуючи крок» (Окуневська, 2003: 359).

В ув'язненні Тетяна Кирилівна не тільки виступала з концертами, але за наказом табірної начальства була постановником музичних вистав, в яких особливе місце займала українська народна музика. Подібне ставлення до української культури не було випадковим.

До війни Тетяна Кирилівна знімалася в Україні в кінокартині «Майська ніч» режисера Садковича. Зйомки, за винятком декількох павільйонів в Києві, проходили в Сорочинцях, на річці Псел. Окуневська називає Україну «співучою, плавною», але фільм, з художньої точки зору, вона вважала слабким, незважаючи на соковиті, яскраві, масові сцени, про зйомки яких вона згадувала: «З скринь з'явилися справжні з ручним дивним шиттям костюми, рушники, вінки, попливли хороводи навколо млина, полилися старовинні пісні. <...> перший виявлений в Києві матеріал не цікавий, актори фальшиві, ні гоголівської соко-

витості, казковості, все розмазано! » (Окуневська, 2003: 539). У Києві актриса познайомилася з Петром Алейниковим і Борисом Андреевим, які з часом стали її друзями. «Актори – самородки, відмінні люди, чисті, сильні, веселі, чесні, цільні, безпосередні, заводили <...>» (Окуневська, 2003: 95). Тетяні Кирилівні вони «замінили» заарештованих близьких для неї людей. Про початок війни з Німеччиною вона дізналася в Києві.

Перед арештом актриса репетирувала в театрі п'єсу Лесі Українки «Лісова пісня». Українська тема повернеться до Т. К. Окуневської вже в таборі. У лагункті № 36 була своя табірна культбригада, у якій, на відміну від професійних театрів в Магадані або в Воркуті, не було свого приміщення, але при цьому художнім керівником колективу був «талановитий драматург, Олександр Гладков, який прославився своєю п'єсою у віршах про дівчину – гусара у війні 1812 року «Давним-давно».

Табірне керівництво доручило Тетяні Кирилівні поставити спектакль, який вона назвала «Ніч під Івана-Купала». У поданні були з'єднані російський танок та українські хороводи. Музика, костюми, саме сценічна дія зі стрибками через вогнище змусило зал скандувати. В якості нагороди за виконану роботу Т. К. Окуневська отримала дозвіл на побачення з мамою.

У Москву Тетяна Кирилівна повернулася в 1954 році. Свої спогади вона завершила своєрідним зверненням до російського народу, в якому просить перестати «красти, плазувати <...>, заливати душу горілкою, <...> брехати, кривити душею, вірте у що завгодно, навіть в вашу комуністичну партію, в яку ви вступаєте за блага, вірте щиро, істинно, без віри людина ніщо <...> » (Окуневська, 2003: 446).

Висновки. Творчість Т. К. Окуневської свідчить, що драматичні артисти здатні викликати не менший інтерес зарубіжної аудиторії, ніж музиканти, вокалісти або представники хореографічного мистецтва. Водночас у програмах офіційних закордонних візитів в СРСР практично відсутня інформація про відвідування гостями академічних драматичних театрів в Москві та інших містах Радянського Союзу.

Причина подібного явища, ймовірно, полягає не тільки в труднощах перекладу – професіонали мають цілу низку художніх прийомів, які дозволяють не тільки зрозуміти смисл на сцені, а й відчути саму атмосферу, настрої вистави.

Ймовірно, одна з причин – репертуарна політика театрів, які не могли відмовитися від постановки п'єс зарубіжних і дореволюційних вітчиз-

няних драматургів. Але навіть у традиційній постановці класичних творів цензура могла виявити посягання на основи комуністичної моралі і моральності.

У тоталітарних державах суб'єктивний фактор превалює над національними інтересами, пріоритетами у внутрішній і зовнішній політиці.

Додаток Одна з перших згадок в документах Архіву зовнішньої політики РФ (АЗІПРФ) про спробу включити драматичний спектакль в програму закордонного візиту міститься в листі (від 28 грудня 1944 року) заступника народного комісара закордонних справ С. Лозовського В. М. Молотову про включення в програму візиту Ш. де Голля вистави (трьохсотна вистава) «Євгенія Гранде» в Малому театрі, тому що «Ніколи Баль-

зак не був так поставлений на французькій сцені, як це зробив Малий театр» (Захарова, 2018: 165). Незважаючи на всі доводи Лозовського, спектакль не був включений у програму візиту.

У березні 1945 року дружина президента Чехословацької Республіки Е. Бенеша відвідала МХАТ – спектакль «Російські люди», на наступний день президентське подружжя висловила бажання подивитися «Піквікський клуб» у МХАТі (філія).

У 1946 році представнику Ради міністрів, міністру народної оборони І. Б. Тіто було запропоновано подивитися «Пігмаліон» в Малому театрі і «Сірано де Бержерак» в театрі Ленінського комсомолу, а в 1949–1950 рр. членам китайської делегації – «Іван Грозний», «Анна Кареніна», «Глибока розвідка» у МХАТі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малапарте К. Бал в Кремле. Москва : «АСТ Москва», 2019. 350 с.
2. Ильина Т.В. История Искусств. Москва : «Высшая школа», 2000. 407 с.
3. Елагин Ю. Б. Укрощение искусств. URL : <http://libking.ru/books/non-biography/420677-119-yuriy-elagin-ukroshenie-iskusstv.rtm/#book>.
4. Захарова О. Ю. Как в СССР принимали высоких гостей. Москва : «Центрполиграф», 2018. 496 с.
5. Окуневская Т. Татьяна день. Москва : «Вагриус», 2003. 448 с.
6. Programme (RAHE/1/1944/16), 1943–1944.

REFERENCES

1. Malaparte K. Bal v Kremle. [Ball in Kremlin]. Moscow, 2019. «ACT Moskva», 350 p. [in Russian].
2. Ilyina T.V. Istoriiaiskusstv. [The History of Arts]. Moscow, 2000. «High School», 407 p.[in Russian].
3. Yelagin Y.B. Ukroscheniyeiskusstv. [Taming the Arts]. <http://libking.ru/books/non-biography/420677-119-yuriy-elagin-ukroshenie-iskusstv.rtm/#book>.
4. Zakharova O. Y.Kak v SSSR prinalivisokihgostey. [Reception of celebrities in Russia]. Moscow, 2018. Tsentrpoligraph, 496 p.[in Russian].
5. Okunevskaya T. Tatyana den. [Tatyana's Day]. Moscow, 2003. «Vagrius», 448 p.[in Russian].
6. Programme (RAHE/1/1944/16), 1943-1944.